

Комунікативна ситуація як форма організації процесу спілкування

*Ганніченко Т.А., Миколаївський національний аграрний університет,
доцент кафедри іноземних мов, канд. пед. наук, доцент*

Основною метою мовної освіти студентів нефілологічного профілю є формування комунікативної компетентності спеціаліста, здатного виконувати професійні завдання в різноманітних ситуаціях спілкування. Одним із прийомів навчання є створення комунікативних ситуацій, адже спілкування поза ситуацією неможливе. На ситуативність мовлення та необхідність створення навчальних комунікативних ситуацій вказували вчені В. Артемов, Ф. Бацевич, Й. Берман, В. Бухбіндер, Є. Пассов, О. Селіванова, Т. Симоненко, В. Скалкін, Г. Рубінштейн, Є. Шубін та багато інших.

У науковій літературі співіснують поняття «мовленнєва» й «комунікативна» ситуація, що вживаються як синоніми. Проте дефініції цих понять чисельні й різнобічні, науковці характеризують їх за основним компонентом або функцією, розглядають як форму спілкування, систему взаємовідносин комунікантів, методичний прийом тощо. Спробуємо проаналізувати деякі з цих визначень.

В комунікативній методиці, ситуація визначається як система взаємовідносин учасників навчального процесу. На думку О. Леонтєва, ситуація як основа вербального спілкування являє собою «сукупність комунікативних і некомунікативних умов, необхідних і достатніх для здійснення комунікативної дії» [5, с. 156].

За Є. Пассовим: «комунікативна ситуація – це універсальна форма функціонування процесу спілкування, що існує як інтегративна динамічна система соціально-статутних, рольових, діяльнісних та моральних взаємовідносин суб'єктів спілкування, відображена в їх свідомості. Ситуація

виникає на основі взаємодії ситуаційних позицій учасників комунікативного процесу» [7, с. 23].

На динамізм ситуації вказував і В. Скалкін, визначаючи комунікативну ситуацію як динамічну систему взаємодіючих факторів об'єктивного та суб'єктивного плану [8].

О. Селіванова зазначила, що комунікативна ситуація «характеризується замкненістю, цілісністю і системністю, діяльнісною динамічністю» [9, с. 39].

Під навчальною ситуацією Н. Гальскова і Н. Гез розуміли сукупність певних умов, які спонукають до висловлювання з використанням певного мовного й мовленнєвого матеріалу [4].

За визначенням мовознавця Ф. Бацевича, комунікативна ситуація – ситуація спілкування, «в яку входять партнери по комунікації і яка спонукає її учасників до міжособистісної інтеракції. Комунікативна ситуація визначає мовленнєву поведінку, способи реалізації комунікативної інтенції (стратегію, тактику комунікації тощо)» [1, с. 337].

На думку Т. Симоненко, мовленнєва ситуація – методичний прийом, який штучно чи навмисно створений викладачем для активізації спілкування відповідно до поставленої мети. Учена зауважує, що комунікативна ситуація впливає на сам факт виникнення комунікативного акту, на його тривалість, на вибір теми для розмови і характер спілкування [10].

Є. Пассов вважав, що будь-яка навчальна комунікативна ситуація має містити проблему («проблемна ситуація»), яка створюється за допомогою завдання, що вимагає відкрити та засвоїти раніше невідоме знання або способи дії [7]. Проблемна ситуація викликає потребу в мовленнєвому спілкуванні, тобто сприяє активізації комунікативної навчальної діяльності студентів.

У зв'язку із використанням ситуативних завдань у процесі навчання іншомовному професійному спілкуванню виникає питання про типи ситуацій.

Відносно реальної дійсності виділяють реальні (природні) та навчальні комунікативні ситуації. Природні ситуації передбачають наявність певного кола предметів і обставин, які спонукають до висловлювання. Проте

навчальний процес не дозволяє використати всі реальні ситуації, хоча потрібно намагатися створити навчальні ситуації максимально наближені до дійсності.

Навчальна комунікативна ситуація відрізняється від природної деякими властивостями:

- 1) додатковим уточненням обставин, що не є обов'язковим за наявності реальної ситуації, через те, що учасники спілкування природно сприймають реальну ситуацію і вирішують як себе поводити і що говорити;
- 2) наявність вербального стимулу;
- 3) можливість багаторазово відтворювати ситуації з використанням різних варіантів.

З погляду на самостійність мовленнєвої поведінки науковці поділяють навчальні комунікативні ситуації на стандартні та варіабельні [3; 6]. У стандартних ситуаціях мовленнєва і немовленнєва поведінка має жорсткі рамки. У варіабельних ситуаціях мовленнєва поведінка обумовлена соціально-особистісними взаємовідносинами співрозмовників, їх комунікативними намірами, загальноосвітнім рівнем тощо. Варіабельні ситуації мають більш творчий характер. Але успішна реалізація мовленнєвої поведінки в цих ситуаціях можлива лише за умови оволодіння стандартними ситуаціями. Через це стандартні ситуації використовуються на початкових етапах навчання. Варіабельні ситуації мають більший потенціал використання, коли вже достатньо сформовані лінгвістичні, мовленнєві й психологічні навички та вміння. Цей вид навчальних ситуацій має проблемний характер.

Для виникнення мовлення недостатньо однієї ситуації, необхідна наявність стимулу. Мовленнєві стимули можуть бути природними й удаваними. Природні мовленнєві стимули виникають під час спілкування з носіями мови. Удавані мовленнєві стимули можна створити для навчальних цілей у навчальній групі. Засновані на інтересі мовленнєві стимули можуть наблизитися до природних. Це відбувається тоді, коли студенти описують ситуацію, безпосередньо з ними пов'язану (розповідь про себе, свою родину, своє житло і т. ін.), такі ситуації І.

Берман і В. Бухбіндер називають предметними ситуаціями. Коли студенти викладають свої міркування щодо певного явища чи події, то такі ситуації називаються ситуаціями відносин [2].

Комунікативна ситуація в процесі навчання іншомовному спілкуванню виконує такі функції:

- є засобом подачі матеріалу;
- моделює майбутню професійну діяльність;
- активізує пізнавальну діяльність;
- сприяє формуванню мовленнєвих навичок і розвитку мовленнєвих умінь;
- є одним із засобів мотивації мовленнєвої діяльності;
- забезпечує розвиток особистості студента завдяки її особистісно-орієнтованому характеру.

Отже, проведений аналіз та практичний досвід дав нам змогу визначити комунікативну ситуацію в професійному спілкуванні і як штучно створену форму організації процесу спілкування, і як систему взаємовідносин комунікантів, що містить проблему професійного характеру, вирішення якої потребує активізації навчально-пізнавальних процесів, самостійності й усіх засобів мовленнєвої комунікації, сприяє мотивації навчання та удосконаленню набутих комунікативних умінь та навичок. Комунікативна ситуація є методичним прийомом, що дозволяє викладачеві презентувати новий матеріал, розвивати в студентів необхідні мовні, мовленнєві, соціокультурні та професійні вміння та навички та контролювати рівень їх сформованості.

Таким чином, ми вбачаємо великий педагогічний потенціал використання комунікативних ситуацій у процесі навчання професійного спілкування.

Література:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник / Ф. С. Бацевич. – Київ : Видавничий центр «Академія», 2004. – 344 с.
2. Берман И. М. Ситуативность и обучение устной речи / И. М. Берман, В. А. Бухбиндер // Иностранные языки в школе. – 1964. – вып. 5. – С. 10-13.

3. Верещагин Е. М. Язык и культура / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров – Москва: Индрик, 2005. – 1038 с.
4. Гальскова Н. Д. Теория обучения иностранным языкам. Лингводидактика, методика // Н. Д. Гальскова, Н. И. Гез – Москва, 2006. – 336 с.
5. Леонтьев А. Н. Язык, речь, речевая деятельность / А. Н. Леонтьев. – Москва : Просвещение, 1969. – 214 с.
6. Методика обучения иностранным языкам в средней школе / [Гез Н. И., Ляховицкий М. В., Миролубов А. А.] – Москва, 1982. – 373 с.
7. Пассов Е. И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению / Е. И. Пассов. – Москва : Просвещение, 1991. – 223 с.
8. Скалкин В. Л. Речевые ситуации как средство развития неподготовленной речи / В. Л. Скалкин, Г. А. Рубинштейн // Иностранные языки в школе. – 2012. – № 4 ; Золотые страницы. – 2012. – Вып. 5. – С. 25-33.
9. Селіванова О. О. Основи теорії мовної комунікації : Підручник / О. О. Селіванова. – Черкаси : Видавництво Чабаненко Ю. А., 2011. – 350 с.
10. Симоненко Т. В. Теорія і практика формування професійної мовнокомунікативної компетенції студентів філологічних факультетів: Монографія. – Черкаси : Брама, 2006. – 330 с.